

تحلیل کنش های جمعی و تطبیق آن با مورد بافت فرسوده منطقه ثامن در مشهد^۱

احمدرضا اصغرپور ماسوله (دانشجوی دکتری جامعه شناسی اقتصادی و توسعه دانشگاه فردوسی مشهد، نویسنده اصلی)

ahmadreza.asgharpour@gmail.com

حسین بهروان (دانشیار جامعه شناسی دانشگاه فردوسی مشهد)

Behravan@um.ac.ir

محسن نوغانی (استادیار جامعه شناسی دانشگاه فردوسی مشهد)

noghani@um.ac.ir

علی یوسفی (استادیار جامعه شناسی دانشگاه فردوسی مشهد)

yusofi@um.ac.ir

چکیده

بررسی کنش های جمعی دربردارنده برخی از مهم ترین چالش های پیش روی جامعه شناسی معاصر است از جمله همکاری، تصمیم های جمعی، پیدایش هنجارهای اجتماعی و مانند این ها. این مقاله در چهار مرحله چارچوبی برای بررسی هر کنش جمعی ارائه می کند. این مراحل عبارتند از: ویژگی های کنش جمعی (همکاری و خیر جمعی)، عوامل موثر بر شکل گیری کنش های جمعی (عوامل فردی و عوامل فرافردی)، عوامل حافظ همکاری در کنش جمعی (نظارت متمرکز و نظارت نامتمرکز) و رهیافت های کنش گران در حین کنش (محاسبه و تقلید). این ویژگی ها با بررسی تحقیقات انجام شده درباره

۱- این مقاله بخشی از رساله دکتری احمدرضا اصغرپور به راهنمایی دکتر حسین بهروان در دانشگاه فردوسی مشهد است. این رساله از حمایت مالی مرکز پژوهش های شورای اسلامی شهر مشهد برخوردار شده است. نویسندگان از دو فایل داده مربوط به تحقیق "بررسی راه های جلب مشارکت مردمی برای نوسازی بافت قدیمی ضلع غربی طبرسی مشهد" که توسط دکتر حسین بهروان در سال ۱۳۸۷ انجام شده است و نیز "پیمایش طرح جامع سنجش نیازهای شهروندان مشهد" که با مسئولیت دکتر محسن نوغانی توسط روابط عمومی شهرداری مشهد در سال ۱۳۸۷ انجام شده است، و نیز مصاحبه های انجام شده با مسئولان فعلی و قبلی بافت فرسوده ثامن در فاز اول تحقیقی با عنوان "تدوین الگوهای جلب مشارکت مالکین در پروژه های طرح بهسازی و نوسازی بافت پیرامون حرم مطهر رضوی" که توسط دکتر علی یوسفی در حال انجام است بهره برده اند که بدین وسیله از ایشان قدردانی می شود. همچنین نویسندگان بر خود لازم می دانند از مسئولان و کارکنان شهرداری منطقه ثامن مشهد که صمیمانه با آنان همکاری کردند، قدردانی کنند.

مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، صص ۱۸۰-۱۵۱

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۹/۳ تاریخ تصویب: ۱۳۸۹/۵/۱۳

کنش‌های جمعی استخراج و سازمان دهی شده‌اند. این چارچوب مفهومی می‌تواند در بررسی هر کنش جمعی به کار گرفته شود تا مزایا و کمبودها شناسایی شوند. عناصر موجود در این دسته بندی خود با یکدیگر در ارتباط هستند و در تعامل با یکدیگر می‌توانند گستره متنوعی از کنش‌های جمعی یا ویژگی‌های گوناگون را به وجود آورند. بررسی مورد شراکت‌های اقتصادی میان مالکان همسایه برای یکپارچه‌سازی و املاک و ساخت آن‌ها با حضور سرمایه‌گذاران با استفاده از این چارچوب و داده‌های موجود تصویر روشنی از مشکلات پیش روی بافت به دست داده است.

کلیدواژه‌ها: انگیزه‌های انتخابی، کنش جمعی، خیر جمعی، نظریه بازی، همکاری.

مقدمه

بررسی کنش‌های جمعی یکی از حوزه‌های هم‌ررسی اقتصاد و جامعه‌شناسی است. نشانه این امر حضور پررنگ دیدگاه انتخاب عقلانی و موج‌نوتر آن نظریه بازی تطوری در بررسی آن است. کنش‌های جمعی از آن جهت مناقشه‌برانگیز بوده و هستند که در مرکز یکی از اصلی‌ترین چالش‌های علوم اجتماعی قرار دارند و آن حرکت از خرد به کلان، از فرد به جمع است. تبیین چرایی حضور افراد در کنش‌های جمعی ابتدا بر سود فردی مبتنی بود. اما چالش اساسی تبیین همکاری آنان در ادامه کنش‌های جمعی است. چرا که هنگامی که افراد در جمع فعالیت می‌کنند می‌توانند هم‌زمان با بهره‌مندی از حاصل تلاش جمعی، در انجام وظیفه خود قصور کنند و در واقع سهم خود را نپردازند. اما نمونه‌های متعددی وجود دارد برای اینکه افراد در بسیاری اوقات چنین نمی‌کنند. در تبیین این موضوع رهیافت‌های مختلفی به کار گرفته شده است. برخی تلاش کرده‌اند با وارد نمودن پارامترهای جدید در عقلانیت فردی، همکاری و درستکاری را تبیین کنند. به عنوان مثال انتظار عمل متقابل غیرمستقیم^۱ و شهرت از این موارد است (کاهان^۲، ۲۰۰۲، کاهان، ۲۰۰۳، لوبل و شولز^۳، ۲۰۰۱). در انتظار عمل

۱- indirect reciprocity

۲- Kahan

۳- Lubell and Scholz

غیرمستقیم فرد همکاری می‌کند چون انتظار دارد دیگران هم همکاری کنند. در واقع افراد هنگامی که استراتژی طرف‌های مقابل را مقابله به مثل می‌دانند، آنگاه ترجیح می‌دهند برای گزیر از افتادن در چرخه عدم همکاری، همکاری را از خود شروع کنند. هنگامی که تعامل‌ها در طول زمان پایدار است، و جریان اطلاعات میان افراد وجود دارد، آن‌گاه افراد ترجیح می‌دهند برای منافع بلند مدت خود همکاری کنند چرا که با عدم همکاری، سوء شهرت برای آن‌ها به وجود می‌آید و عدم همکاری آن‌ها از سوی دیگران جواب داده می‌شود.

علاوه بر تحلیل‌های فوق، نظریه بازی تطوری سعی کرده است الگوهای دیگری غیر از عقلانیت را هم وارد تحلیل کند. به عنوان مثال تقلید استراتژی است که در کنش‌های انسانی کاربرد فراوانی دارد در بسیاری از موقعیت‌ها افراد ترجیح می‌دهند به جای تحلیل عقلانی، از الگوها و استراتژی‌های موفق تقلید کنند. جزای متخلف یکی دیگر از انگیزه‌های همکاری کردن است. جزای متخلف بر دو نوع است: جزای سازمان یافته که از سوی یک نظام کنترل مرکزی اجرا می‌شود و جزای متکثر که از سوی عموم اجرا می‌شود و آن را کنش جمعی درجه دوم نامیده‌اند. انجام کنش‌های جمعی درجه دوم در گرو وجود هنجارهایی برای اجبار افراد در نظارت اعمال دیگران است. البته اعمال چنین مجازات‌هایی بر دیگران خود هزینه‌هایی بر افراد دارد، که انگیزه اصلی همان انتظار عمل متقابل غیرمستقیم است.

دو دسته جواب برای این سوال که چرا افراد در کنش‌های جمعی همکاری می‌کنند وجود دارد: چون برای آن‌ها سود دارد، چون فشار اجتماعی وجود دارد. جواب اول بیشتر از سوی اقتصاددانان داده شده است و جواب دوم از سوی جامعه‌شناسان. در واقع برخی برای بررسی عوامل موثر بر همکاری در کنش جمعی به خود فرد پرداخته‌اند و برخی دیگر به محیط اجتماعی که فرد در آن قرار دارد.

این مقاله از دو بخش اصلی تشکیل شده است. در بخش اول چارچوبی روشن برای تحلیل کنش جمعی ارائه شده و عناصر اصلی آن توضیح داده می‌شوند. برای این منظور ابتدا چپستی کنش جمعی با ارجاع به عناصر اصلی سازنده آن توضیح داده می‌شود. سپس به عواملی پرداخته می‌شود که بر بروز کنش‌های جمعی موثر هستند. بعد از آن عواملی که ضامن

همکاری نمودن اعضای جمع در کنش جمعی است مورد بررسی قرار می گیرند و در انتها رهیافت های کنش گران درگیر در کنش جمعی برای انتخاب کنش طرح می شود. در بخش دوم مقاله مساله شکل گیری کنش های جمعی در برنامه نوسازی بافت فرسوده اطراف حرم مطهر امام رضا علیه السلام توصیف و با استفاده مدل تحلیلی ارایه و بررسی شده است. گرچه در این بخش محدودیت در داده ها وجود دارد و تمام داده های مورد نیاز برای تحلیل کنش های جمعی موجود نیستند اما به نظر مؤلفان تصویر روشنی از یک مساله عینی ارایه شده است.

چارچوب تحلیل کنش های جمعی

چیستی کنش جمعی

برای بررسی کنش های جمعی از چند مثال شروع می کنیم: همکاری میان دولت ها به عنوان مثال برای تامین امنیت مشترک (لپگولد^۱، ۱۹۹۸، نابرز^۲، ۲۰۰۶)؛ رای دهی (کانازاوا^۳، ۲۰۰۰)، فعالیت های داوطلبانه و خیرخواهانه (الیسون و مارتین^۴، ۲۰۰۰، لیم^۵، ۲۰۰۸، اوپ^۶، ۱۹۸۶)، همکاری میان تولید کنندگان صنعتی (ساکو^۷، ۱۹۹۶)، همکاری میان اعضای اجتماعات محروم برای توسعه (داسگوپتا و برد^۸، ۲۰۰۷)، همکاری برای مدیریت منابع مشترک (هاج و مک نالی^۹، ۲۰۰۰، مارشال^{۱۰}، ۲۰۰۴؛ وایت و رانج^۱، ۱۹۹۴)، همکاری میان کنش گران

۱- Lepgold

۲- Nabers

۳- Kanazawa

۴- Ellison and Martin

۵- Lim

۶- Opp

۷- Sako

۸- Dasgupta and Beard

۹- Hodge and McNally

۱۰- Marshall

حوزه پزشکی و سلامت (ورتر و لاکهارت^۲، ۱۹۷۷) و کنش جمعی والدین در زمینه تعلیم و تربیت فرزندان (وینسنت^۳، ۱۹۹۶). همان طور که ملاحظه می‌شود این مثال‌ها حوزه‌های بسیار متنوعی را در جامعه‌شناسی، اقتصاد، علوم سیاسی و حتی تعلیم و تربیت در بر می‌گیرند. علاوه بر این در روان‌شناسی هم به بررسی رابطه میان کنش‌های جمعی و ویژگی‌های روانی افراد پرداخته شده است (درای و ریکر^۴، ۲۰۰۰، کاواکامی و دیون^۵، ۱۹۹۵). در اغلب این پژوهش‌ها علی‌رغم وجود برخی تفاوت‌ها، می‌توان عناصر مشابهی برای کنش جمعی یافت. دو عنصری که در اغلب تحلیل‌های کنش‌های جمعی یافت می‌شوند همکاری (اکسلراد^۶، ۱۹۸۴، باندیرا، بارانکای و رسول^۷، ۲۰۰۵، لوبل و شولز، ۲۰۰۱، میسی^۸، ۱۹۹۱) و خیر جمعی (گولد^۹، ۱۹۹۳، اینس^{۱۰}، ۱۹۹۵، مارول، اولیور و پرال^{۱۱}، ۱۹۸۸) هستند. بنابراین کنش جمعی را می‌توان کنشی دانست که در آن جمعی (بیش از یک نفر) برای رسیدن به نفعی جمعی با هم همکاری می‌کنند. همان طور که گفته شد در این تعریف دو عنصر مهم و اساسی وجود دارد که شاکله کنش جمعی هستند: همکاری و نفع جمعی. هر کدام از این دو مفهوم مورد بررسی بسیاری قرار گرفته‌اند و جزییات فراوانی درباره آن‌ها ارائه شده است.

۱- White and Runge

۲- Werther and Lockhart

۳- Vincent

۴- Drury and Reicher

۵- Kawakami and Dion

۶- Axelrod

۷- Bandiera, Barankay, and Rasul

۸- Macy

۹- Gould

۱۰- Innes

۱۱- Marwell, Oliver, and Prah

همکاری یعنی مجموع کنش هایی که هر عضو جمع، هماهنگ با دیگر اعضا برای رسیدن به نفع جمعی انجام می دهد. به عبارت دیگر هر عضو جمع سهم خود را در تولید خیر مشترک ادا می کند. این ادای سهم هزینه دارد. در مقابل کسانی که همکاری می کنند^۱ کسانی هم هستند که از مواهب خیر جمعی برخوردار می شوند اما سهم خود را در تولید خیر جمعی ادا نمی کنند. این افراد را قاصر^۲ می نامیم. اگر کنش گر را دارای عقلانیت ابزاری فرض کنیم آن گاه همواره این امکان وجود دارد که هنگامی که افراد مطمئن هستند از خیر جمعی مانند دیگران بهره مند خواهند شد، دست به سوء استفاده بزنند و ترجیح بدهند سهم خود در هزینه های تولید را نپردازند (اولسون^۳، ۱۹۶۵، تووملا^۴، ۱۹۹۲). چنین فرضی با انتقادهای و تجدید نظرهای فراوان رو به رو شده است (اولیور^۵ ۱۹۹۳) چرا که افزودن پارامترهای دیگری مانند وجود انگیزش های انتخابی^۵ و نیز نظارت های متمرکز و غیرمتمرکز می تواند موجب شود که قصور در پرداخت سهم خود در تولید خیر جمعی دیگر عقلانی نباشد (اولسون، ۱۹۶۵).

خیر جمعی، یا کالای مشترک، محصول کنش جمعی است. معمولاً فرض می شود که اشخاص از چستی این خیر آگاه هستند و این خیر برای آنان مطلوب است چرا که برای برخورداری از چنین خیری به جمع پیوسته اند. خیر جمعی انگیزه افراد برای پرداخت هزینه و همکاری است. در حالت کلی اشخاصی که علاقمند به برخورداری از نفعی هستند و می دانند به تنهایی قادر به تولید آن نفع نیستند به هم می پیوندند تا نفع را تولید کنند. مواردی هم وجود دارد که گروهی از افراد وجود دارند (مانند ساکنان روستا) که اگر به هم پیوندند خیری را تولید خواهند کرد (مثلاً با برنامه ریزی برای چرای دام در مراتع اطراف روستا تا از این مراتع در بلند مدت استفاده کنند)، اما ممکن است تنها بخشی از آن ها نتیجه همکاری را خیر بدانند

۱- cooperators

۲- defector

۳- Olson

۴- Tuomela

۵- selective incentives

(تعدادی از اهالی روستا به برنامه ریزی و نتیجه بخش بودن آن مطمئن نباشند)، در چنین حالتی ممکن است خیر جمعی تولید نشود (حفاظت از مراتع به کلی مقدور نشود) ولی اگر هم تولید شود شامل حال تمام افراد حتی کسانی که خیر جمعی را قبول نداشتند شود (اگر از مراتع محافظت شود همگان حتی کسانی که همکاری نکرده اند منتفع خواهند شد). البته اغلب نظام‌هایی برای نظارت بر عملکرد و بهره‌بری اعضای جمع وجود دارد. نوع رایج این نظام‌ها، نظارت غیرمتمرکز اعضا بر عملکرد یکدیگر است (آگراوال و گویال^۱، ۲۰۰۱). با توجه به آنچه گفته شد کنش جمعی مبتنی بر دو عنصر همکاری و نفع جمعی است. اما جزییات بسیاری در زمینه انگیزه‌های کنش‌گران از همکاری (اکسلراد، ۱۹۸۴، چونگ^۲، ۱۹۹۲، کیتس^۳، ۲۰۰۶، اولیور، ۱۹۸۰، اوپ، ۱۹۸۶)، ساختار همکاری (اولیور، ۱۹۹۳، سوانسون^۴، ۱۹۹۲)، نظارت و کنترل در جمع (آگراوال و گویال، ۲۰۰۱، هارتانتو، لورنزو و فریو^۵، ۲۰۰۲)، شیوه توزیع خیر جمعی در میان جمع (هکاتورن^۶، ۱۹۹۳، اولیور، ۱۹۸۰، وانس و پاترمن^۷، ۲۰۰۷)، رهیافت‌هایی که کنش‌گران برای کنش در جمع اتخاذ می‌کنند (کیتس، ۲۰۰۶، اوستروم^۸، ۲۰۰۰) و... وجود دارد که در بخش‌های بعدی این مقاله به بررسی این عناصر در کنش‌های جمعی پرداخته خواهد شد.

عوامل شکل‌گیری کنش جمعی

عوامل موثر بر شکل‌گیری کنش‌های جمعی را می‌توان به چهار دسته عمده تقسیم نمود: دسته اول اجبارهای بیرونی است که خود شامل اجبارهای نظام کنترل مرکزی و اجبارهای

۱- Agrawal and Goyal

۲- Chong

۳- Kitts

۴- Swanson

۵- Hartanto, Lorenzo, and Frio

۶- Heckathorn

۷- Ones and Putterman

۸- Ostrom

غیرمتمرکز از سوی مشارکت کنندگان در کنش جمعی می‌شود، دسته دوم نیازهای درونی کنش‌گران که شامل نیازهای ملموس و نیازهای ناملموس آن‌ها می‌شود. دسته سوم هنجارهای موید کنش جمعی که از مهم‌ترین آن‌ها هنجار تعهد اجتماعی است و دسته چهارم هویت‌های جمعی کنش‌گران است. آنچه گفته شد در جدول شماره ۱ نمایش داده شده است.

جدول شماره ۱- عوامل شکل‌گیری کنش جمعی

اجبار متمرکز	اجبارهای بیرونی
اجبار نامتمرکز	
نیازهای ملموس	نیازهای درونی
نیازهای ناملموس	
	هنجارهای موید
	هویت جمعی

اجبار متمرکز

اجبارهای بیرونی برای پیوستن به کنش‌های جمعی از سوی نهادهایی که قدرت در آن‌ها متمرکز شده‌اند مانند دولت یا مدیریت صورت می‌گیرد. این اجبارها توسط عوامل رسمی و کارگزاران قدرت اعمال می‌شوند و افراد برای گریز از مجازات‌ها به حکم اجبار از آن‌ها تبعیت می‌کنند. این اجبارها بیرونی هستند و چون کنش‌گران آن‌ها را درونی نکرده‌اند، فشار را احساس می‌کنند (الستر^۱، ۱۹۸۹). تفاوت اصلی الزامات قانونی و فشارهای هنجاری در آن است که عاملان الزامات قانونی به عنوان شغل چنین می‌کنند و لزوماً حمایت اجتماعی از این الزامات وجود ندارد.

اجبار نامتمرکز

چنین اجبارهای از سوی عموم کسانی که فرد با آن‌ها در ارتباط است، اعمال می‌شود. افراد برای کسانی که از درگیر شدن در کنش‌های جمعی سرباز می‌زنند، مجازات‌هایی اعمال

۱- Elster

می‌کنند که رسمی نیستند اما به هر حال دریافت آن‌ها مطلوب نیست. عوامل این اجبارها عموم مردم هستند و رابطه‌ای با نظام کنترل مرکزی گروه ندارند. اعمال کنندگان مجازات‌ها داوطلبانه بر کار دیگران نظارت می‌کنند و برای این امر هزینه می‌پردازند (الستر، ۱۹۸۹). به همین خاطر خود این کنش، کنشی جمعی محسوب می‌شود. اجبار نامتمرکز در اینجا به معنای «فشار اجتماعی» است. این فشار برحسب خصوصیات رابطه‌ای و هنجاری گروه یا جمعی که فرد آن عضویت دارد و در اینجا درصدد کنش جمعی است، قابل تشخیص است.

نیازهای ملموس

در سنت علم اقتصاد، انسان اقتصادی، به دنبال منافع خود است. این منافع، ملموس و از جنس منافع مادی هستند. در واقع در اینجا افراد برای کسب منافع فردی وارد کنش جمعی می‌شوند (تراپ و براون^۱، ۲۰۰۴). در چنین شرایطی بدون نظر گرفتن دیگر پارامترها، همواره باید منتظر باشیم که فرد ضمن بهره‌مندی از خیر جمعی، از پرداخت سهم خود در تولید این خیر بگریزد. فرد قبل از حضور در کنش جمعی، منافع را برآورد می‌کند. برآورد منافع البته در سایه عقلانیت محدود^۲ صورت می‌گیرد. یعنی اطلاعات محدودی که فرد در اختیار دارد و توانایی محدود او برای تحلیل اطلاعات. همچنین برآورد منافع متأثر از امکانات و باورها است. بنابراین در یک کنش جمعی برآورد افراد از منافع مادی در شرایط مساوی، متفاوت است. براین اساس دو متغیر کلیدی در کنش جمعی مدخلیت پیدا می‌کنند که عبارتند از: «شناخت منافع» و «هزینه‌های نسبی مشارکت».

نیازهای ناملموس

بخش مهمی از انگیزه‌هایی که افراد را برای حضور در کنش‌های جمعی سوق می‌دهد، مادی و ملموس نیستند. به عنوان مثال پیروی از هنجارهایی که فرد درونی‌شان کرده است

۱- Tropp and Brown

۲- bounded rationality

برای آنان رضایت بخش است. اگر هنجارها او را به سوی همکاری در کنش جمعی هدایت کنند با رضایت چنین می کند. گاهی اوقات کنش جمعی شکل کنش اخلاقی به خود می گیرد (الستر ۱۹۸۵). مشارکت در کنش های جمعی همچنین می تواند با انگیزه فداکاری انجام شود. معانی و تفسیرهایی که از کنش های جمعی در اینجا اهمیت بسیاری دارد. گاهی اوقات تفسیرهایی قدسی از کنش می تواند افراد را برای مشارکت در چنین کنش هایی تشویق کند (چان^۱، ۱۹۹۹). همچنین انتظارات موجود در شبکه اجتماعی و ساختار شبکه (بوناچیچ^۲، ۱۹۸۷، گولد، ۱۹۹۳، مارول، اولیور و پرال ۱۹۸۸، سیگل^۳، ۲۰۰۹) و پیوندهای عاطفی (کاواکامی و دیون، ۱۹۹۵) می توانند فرد را برای حضور در کنش های جمعی تشویق کنند.

هنجارهای موید کنش جمعی

در دیدگاه جامعه شناسان، انسان جامعه شناختی^۴ تنها از طریق جامعه ای که در آن قرار دارد شناخته می شود (الستر، ۱۹۸۹). شخص تنها بخشی از جامعه است و مجری خواسته هایی است که جامعه از او دارد. در چنین دیدگاهی شخص در جامعه بیش از آنکه در پی منافع خود باشد، منافع جمع را تامین می کند، چون اساساً شخص محصول جامعه است. این بیان افراطی توضیح دهنده بخشی از واقعیت درباره شکل گیری کنش های جمعی است. هنجارهای اجتماعی بیان کننده خواسته های جامعه از فرد در موقعیت های گوناگون هستند. هنگامی که کنش جمعی شکل نمی گیرد نشان دهنده آن است که هنجارهای اجتماعی موافق کنش جمعی وجود ندارد یا حداقل در مقابل هنجارهای مخالف چندان قوی نیستند. هنجارهای اجتماعی لزوماً بیان کننده بهترین انتخاب و یا بهترین مسیر برای جمع نیستند. هنجارهای زیادی وجود

۱- Chan

۲- Bonacich

۳- Siegel

۴- Homo-sociologic

دارند که تامین کننده منافع فردی و جمعی افراد نیستند (ماهونی و سانکیریکو^۱، ۲۰۰۱). بنابراین با استناد به هنجارهای اجتماعی نمی توان ادعا نمود که کنش های جمعی مفید یا مضر هستند. در هر زمان مجموعه ای از هنجارهای اجتماعی وجود دارد و گاهی افراد بر حسب منافع خود به گزینش در میان هنجارهای اجتماعی می پردازند و از آن ها برای توجیه عمل خود استفاده می کنند (کان، لام و نلسون^۲، ۱۹۷۷) اما چنین استفاده ای از هنجارهای اجتماعی در موارد خاص انجام می شود. هسته اصلی هنجارهای اجتماعی کنش گران را چنان هدایت می کند که آن ها با رغبت به انجام خواسته های جمعی می پردازند. تاکنون بررسی های اندکی درباره شکل گیری هنجارهای اجتماعی صورت گرفته است و کلمن این بررسی را یکی از مهم ترین برنامه های آینده جامعه شناسی دانسته است (کلمن^۳، ۱۹۹۰).

هویت جمعی

افراد در سایه احساس هویت جمعی خیلی هزینه ها را پذیرا می شوند و داوطلبانه درستکاری پیشه می کنند (Kawakami and Dion ۱۹۹۵; van Zomeren^۴, Postmes^۵, and Spears^۶ ۲۰۰۸). هویت موجب می شود که فرد با دیگران احساس همسانی و نزدیکی کند و از صرف هزینه و همکاری با آن ها احساس رضایت کند. وجود هویت جمعی در یک گروه می تواند امتیاز بزرگی برای شکل گرفتن کنش های جمعی باشد. هویت جمعی خود تحت تاثیر وجود احساس اشتراک در خواسته ها و سرنوشت است. خود انجام کنش های جمعی هم موجب بروز هویت جمعی می شود. درگیر شدن در کنش جمعی بر احساس هویت اجتماعی

۱ Mahoney and Sanchirico

۲ Kahn, Lamm, and Nelson

۳ Coleman

۴- van Zomeren

۵- Postmes

۶- Spears

افراد موثر است (Klandermans^۱, Sabucedo^۲, Rodriguez^۳, and de Weerd^۴ ۲۰۰۲). همچنین گاهی اوقات کنش جمعی ابزاری برای بیان هویت مشترک می شود مانند جنبش های اجتماعی (Nelson^۵, Liss, Erchull^۶, Hurt^۷, Ramsey^۸, Turner^۹, and Haines^{۱۰} ۲۰۰۸). «هویت جمعی مالکین» در هر پروژه از یک سو برحسب خواسته ها و انتظارات مشترک آنها در زمینه نوسازی بافت و از سوی دیگر برحسب عواطف مشترک (روابط متقابل اجتماعی) و «دل بستگی مشترک مکانی» قابل تشخیص است.

عوامل همکاری در کنش جمعی

هنگامی که کنش های جمعی شکل گرفت همواره این خطر وجود دارد که برخی از اعضا سهم خود را در تولید خیر جمعی نپردازند و این چنین ضمن بهره مندی از منافع کنش جمعی هزینه ای نپردازند (اکسلراد، ۱۹۸۴، اولسون، ۱۹۵۶، اشناپدر و پومرنه^{۱۱}، ۱۹۸۱، توملا، ۱۹۹۲). این تمایل را قصور^{۱۲} می نامند (اولسون، ۱۹۶۵). قبل از اولسون مفروض عالمان علوم اجتماعی این بود که افراد بر حسب غریزه یا طبیعت به کنش های جمعی تمایل دارند و اگر کنش جمعی صورت نمی گیرد باید به بررسی عوامل آن پرداخت. آن ها همچنین خود نبود

۱- Klandermans

۲- Sabucedo

۳- Rodriguez

۴- de Weerd

۵- Nelson

۶- Liss, Erchull

۷- Hurt

۸- Ramsey

۹- Turner

۱۰- Haines

۱۱- Schneider and Pommerehne

۱۲- defection

کنش جمعی را شاهدهی بر وجود نداشتن خیر جمعی می‌گرفتند. دسته‌ای دیگر هم شکل نگرفتن کنش جمعی را به مشکلات فردی، یا سازمان‌دهی نسبت می‌دادند، بعد از کتاب مشهور اولسون (۱۹۶۵) عالمان علوم اجتماعی درگیر تبیین انجام کنش اجتماعی شدند و نه عدم انجام آن (اولیور، ۱۹۸۰). اینکه چرا مردم با هم همکاری می‌کنند هنوز برای عالمان علوم اجتماعی رازآلود است (توگرسن^۱، ۲۰۰۸)، اما ما به تبع هکاتورن (۱۹۹۶) به بررسی دو عامل که افراد را به همکاری (در مقابل قصور) در کنش جمعی هدایت می‌کنند می‌پردازیم. این دو عامل کنترل بیرونی و کنترل درونی هستند. هر دو عامل متکی بر برانگیختن کنش‌گران با استفاده از انگیزش‌های انتخابی^۲ هستند. انگیزش‌های انتخابی پاداش‌ها و مجازات‌هایی است که برای همکاری کنندگان و قصورکنندگان به طور رسمی و غیررسمی اعمال می‌شود (کناک^۳، ۱۹۸۸، اولیور، ۱۹۸۰). انگیزش‌های انتخابی از آن جهت لازم هستند که در نبود آن‌ها کنش‌گر خودخواه، هنگامی که می‌تواند بدون پرداخت هزینه از منافع کالای جمعی بهره‌بردار، انگیزه‌ای برای همکاری ندارد (اکسلراد ۱۹۸۴).

کنترل متمرکز

در بسیاری موارد اعضای جمع برای نظارت بر عملکرد اعضاء و نیز مجازات قصورها تن به یک اقتدار مرکزی برای کنترل می‌دهند. هابز، فیلسوف انگلیسی پیش از همه به چنین نظامی اشاره کرده است (اکسلراد، ۱۹۸۴). البته دیدگاه او بدبینانه است چرا که او معتقد است در نبود چنین نظام کنترل مرکزی خودخواهی‌های افراد، اجازه نخواهد داد هیچ همکاری شکل بگیرد. اعضای گروه چون آگاه هستند که کوتاهی‌های اعضاء می‌تواند به تمام افراد آسیب‌بزند از چنین نظامی حمایت می‌کنند. هرچه گروه بزرگ‌تر باشد وجود چنین نظامی الزامی‌تر می‌شود، چون در گروه‌های بسیار بزرگ نظارت‌های غیررسمی کم‌رنگ می‌شود.

۱- Thogersen

۲- Selective incentives

۳- Knoke

چنین نظام های کنترلی هزینه بر هستند، چون نیاز به سازمان دهی رسمی و کارگزارانی دارند و در گروه های کوچک پرداخت چنین هزینه هایی به صرفه نیست. اولسون معتقد است که گروه های بزرگ در انجام کنش های جمعی به اندازه گروه های کوچک موفق نیستند و علت این امر تضعیف نظارت و به تبع آن افزایش قصور (عدم پرداخت سهم فرد از هزینه تولید خیرجمعی) است (اولسون، ۱۹۶۵). البته این فرضیه اولسون مورد بررسی و نقد قرار گرفته است (استبان و رای^۱، ۲۰۰۱).

کنترل نامتمرکز

این نوع کنترل را نظارت بخش سوم^۲ هم می نامند. چرا که یک شخص در گروه شخص دیگر را مجازات می کند بدون آنکه آن شخص به طور مستقیم کوتاهی در حق او انجام داده باشد. یعنی الف، ب را مجازات می کند برای آنکه ب در پ (یا کل گروه) کوتاهی کرده است. چنین کنشی را کنش جمعی درجه دوم^۳ هم نامیده اند. چرا که خود این کنش هم کنش جمعی محسوب می شود و فرد باید برای منافع جمع هزینه ای (اعمال مجازات برای دیگران هزینه بر است) را بپذیرد. اولسون (۱۹۶۵) استدلال می کند که در گروه هایی که انسجام گروهی بالاتر است کنش های جمعی هم موفق تر است چون چنین نظارتی قوی تر است. البته این استدلال همیشه درست نیست چرا که همان طور که کیتس (۲۰۰۶) استدلال کرده است در گروه های بسیار منسجم هم ممکن است هنجارهای ضد اجتماعی به وجود آید و این زمانی است که انگیزش های انتخابی از نوع «مجموع صفر» باشند و اعضاء را تشویق به رقابت کنند. آنگاه میان هنجارهای همکاری و پاداش هایی که لازمه کسب آن ها رقابت است تضاد ایجاد می شود و نتیجه این تضاد می تواند بروز هنجارهای ضد اجتماعی باشد. همچنین آگراوال و گویال (۲۰۰۱) مدعی اند که در گروه های بسیار کوچک نظارت غیررسمی چندان کارآمد نیست در

۱- Esteban and Ray

۲- Third part monitoring

۳- Second order collective action

گروه های بزرگ هم هزینه های نظارت و اعمال مجازات برای قاصران بسیار بالا است. او گروه های اندازه متوسط را کارآمد ترین در زمینه نظارت غیررسمی می داند.

رهیافت های کنش‌گران در کنش جمعی

هنگامی که کنش‌گران در کنش جمعی درگیر می شوند، در فرآیند کنش جمعی باید دست به انتخاب در میان کنش های گوناگون ممکن بزنند. آن ها در کنش های جمعی در موقعیت های مختلفی قرار می گیرند که نیاز به انتخاب وجود دارد. بررسی انتخاب های کنش‌گران در کنش های جمعی بخش بزرگی از بررسی های انجام شده در زمینه کنش های جمعی را در بر می گیرد (کارنی^۱، ۱۹۸۷، چو^۲، ۱۹۹۹، پرال، مارول و اولیور^۳، ۱۹۹۱).

محاسبه

روشن است که فرض های کلاسیک اقتصاد درباره عقلانیت و اطلاعات کنش‌گران صحیح نیست. کنش‌گران توانایی محدودی در پردازش اطلاعات دارند. همچنین آنان به تمام اطلاعات دسترسی ندارند. اما با این وجود بررسی تحلیلی ساختار موقعیت ها و انتخاب های پیش روی کنش‌گران و پیامدهایی که هر کدام از آن انتخاب ها برای خود آنان و دیگران به ارمغان می آورد، بخش بزرگی از تحقیقات درباره کنش های جمعی را به خود اختصاص داده است. ساختارهای گوناگونی در نظریه بازی^۴ شناسایی شده اند که الگوهای اصلی موقعیت های واقعی هستند و با استفاده از این الگوها به بررسی کنش های جمعی پرداخته شده است (اسکاچ فیلد^۵، ۱۹۷۵، اسکاچفیلد، ۱۹۷۷). مشهورترین این بازی ها دوراهی زندانی^۱ است. این بازی

۱- Carney

۲- Chwe

۳- Prael, Marwell, and Oliver

۴- Game theory

۵- Schofield

بیش از همه برای بررسی همکاری و قصور در کنش های جمعی و انتخاب کنش گران به گرفته شده است (ادل^۲، ۱۹۷۹، هارلی^۳، ۱۹۹۱، زیلاگی^۴، ۲۰۰۰). در شکل پایه این بازی دو کنش گر وجود دارند که آن ها را الف و ب می نامیم. اگر الف و ب با هم همکاری کنند (C) آنگاه منفعتی برابر R نصیب هر کدام می شود. اگر یکی از آن ها همکاری نکند (D) منفعت او برابر T خواهد که بیشتر از R است و منفعت کنش گر دیگر که همکاری کرده است برابر S خواهد بود که از R کمتر است. اگر هر دو قصور کنند (همکاری نکنند) منفعتی که نصیب هر یک می شود برابر P خواهد بود که از R کوچک تر است اما از S بزرگ تر (جینتیس^۵، ۲۰۰۹). آنچه بیان شد را می توان به شرح زیر در جدول شماره ۲ نشان داد.

جدول شماره ۲- منافع در بازی دوراهی زندانی (جینتیس، ۲۰۰۹)

	C	D
C	R,R	S,T
D	T,S	P,P

هکاتورن بعد از بررسی مدلی تحلیلی از کنش جمعی استدلال کرده است که در یک کنش جمعی ۵ بازی ممکن است رخ دهد: دوراهی زندانی، بازی جوجه^۶، بازی اطمینان^۷، بازی فرد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- Prisoner's dilemma

۲- Edlel

۳- Hurley

۴- Szilagyi

۵- Gintis

۶- Chicken game: نام های دیگر این بازی hawk-dove و snowdrift است.

۷- assurance game

برخوردار^۱ و بازی دوراهی فرد دیگرخواه^۲. هر یک از این بازی‌ها دارای جزییات فراوانی است که هکاتورن (۱۹۹۶) به آن‌ها پرداخته است.

تقلید

عقلانی‌ترین کنش‌ها معمولاً از سوی کنش‌گران سیاسی و اقتصادی رخ می‌دهد و کنش‌گران اجتماعی معمولاً در کنش‌های روزمره خود چندان بر عقلانیت استناد نمی‌کنند. به همین خاطر موج جدید تر نظریه بازی با نام نظریه بازی تطوری^۳ تلاش کرده است که کاستی‌ها و محدودیت‌های نظریه بازی کلاسیک برطرف سازد. این نظریه رابطه نزدیکی با زیست‌شناسی تطوری دارد. مشاهدات تجربی نشان می‌دهد که پویایی اجتماعات، اعم از اجتماعات انسانی یا اجتماعات زیستی، بیش از آنکه مبتنی بر عقلانیت و حسابگری اعضای خود باشند، بر اساس مکانیسم‌هایی عمل می‌کنند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها تقلید^۴ است (برجیکیان^۵، ۱۹۹۲، براون و وینسنت، ۲۰۰۸). در بسیاری از موقعیت‌ها کنش‌گران انسانی ترجیح می‌دهند به جای محاسبه، به کمک عقلانیت محدود خود، از استراتژی‌های کنش‌گران موفق تقلید کنند. برخی محققان خود این تقلید از الگوهای موفق را زمینه برای شکل‌گیری هنجارهای اجتماعی دانسته‌اند (اوستروم، ۲۰۰۰).

مورد بافت فرسوده منطقه ثامن در مشهد

معرفی بافت فرسوده منطقه ثامن و برنامه نوسازی آن

در این بخش قصد داریم به عنوان نمونه، چارچوب مفهومی فوق را برای بررسی برنامه نوسازی بافت فرسوده منطقه ثامن در مشهد به کار ببریم. منطقه ثامن در قلب شهر مشهد، حرم مطهر امام رضا

۱- privileged game

۲- altruist's dilemma game

۳- evolutionary game theory

۴- Imitation

۵- Berejikian

(ع) را در بر گرفته است و با مساحتی برابر ۲۶۸ هکتار سالانه پذیرای میلیون‌ها زائر است. بافت شهری اطراف حرم مطهر به تدریج در طول تاریخ و بدون برنامه شکل گرفته است. کوچه‌ها و خیابان‌های بسیار باریک، فرسودگی ساختمان‌ها و کم طبقه بودن آن‌ها و نیز وجود بازار مناسب زایران، مسئولان مربوطه را در سال ۱۳۷۱ بر آن داشت که طرحی برای نوسازی این منطقه تهیه کنند. این برنامه نوسازی کماکان در حال اجراست و در حال حاضر مجری برنامه نوسازی در این بافت شرکت عمران و مسکن سازان ثامن است (شرکت عمران و مسکن سازان ثامن، ۱۳۸۵).

بخش اصلی و مهم طرح که برای شرکت از اولویت برخوردار است و در انجام پروژه‌های آن بخش مداخله مستقیم می‌کند پروژه‌های اطراف خیابان‌های اصلی است. این پروژه‌ها از نظر مساحت از بقیه نواحی بزرگ‌تر و همچنین تعداد طبقات بیشتری برای آن‌ها در نظر گرفته شده است. در هر کدام از این پروژه‌ها معمولاً تعدادی ملک قرار گرفته است که لازم است برای شروع ساخت پروژه آن‌ها با هم یک‌پارچه شوند. تعداد این املاک بسته به مورد متفاوت است و گاهی تا حدود ۳۰ ملک می‌رسد.

روال انجام کار معمولاً چنین بوده است که شرکت یا کارگزاران آن، املاک موجود در یک پروژه را خریداری می‌کردند و آن‌ها را یک‌پارچه می‌کردند، سپس ملک را در اختیار یک سرمایه‌گذار قرار می‌دادند. با این شیوه مالکان اولیه و ساکنان اصلی ناگزیر از بافت خارج می‌شدند. همچنین آنجایی که آنان ارزش مالی زیادی برای املاک خود با توجه به پتانسیل اقتصادی آن‌ها قایل هستند، عموماً از قیمت‌های پرداختی هم راضی نبوده‌اند (یوسفی، ۱۳۸۸). این مشکلات موجب شد که مسئولان تصمیم بگیرند مالکان را در پروژه‌ها شریک کنند. به این ترتیب مالکان با هم شریک می‌شوند و املاک خود را یک‌پارچه می‌کنند، سپس سرمایه‌گذار به آن‌ها اضافه می‌شود و پروژه‌ای را آغاز می‌کنند. وجود سرمایه‌گذار از آن جهت ضروری است که بسیاری از مالکان توانایی مالی برای پرداخت سهم خود در ساخت پروژه را ندارند (بهروان، ۱۳۸۷)، ضمن اینکه پروانه ساخت پروژه‌ها هم معمولاً مبلغ هنگفتی است که پرداخت آن از توان مالکان خارج است. اما چنین رویه‌ای تاکنون موفق نبوده است. البته برخی پروژه‌ها با مشارکت سهام‌داران ساخته شده یا در حال ساخت است اما

این سهام‌داران، مالکان املاک موجود در بافت نبوده‌اند بلکه معمولاً از خارج بافت با قصد سرمایه‌گذاری سهام خریداری کرده‌اند.

با توجه به مقدمه‌ای که گفته شد روشن شد که هدف، به وجود آوردن یک شراکت اقتصادی میان مالکان، سرمایه‌گذاران و احتمالاً شرکت مسکن سازان ثامن است. شرکت از آن جهت ممکن است در برخی پروژه‌ها شریک باشد که گاهی خود مالک بخشی از املاک موجود در پروژه است و گاهی نیز به اندازه هزینه پروانه ساخت یا بخشی از آن در پروژه سهام‌دار می‌شود (یوسفی، ۱۳۸۷). چنین شراکت اقتصادی، یک کنش جمعی اقتصادی است که گام اساسی در انجام آن، تصمیم‌گیری تمام مالکان برای حضور در شراکت است. تا وقتی تمام مالکان تصمیم به سرمایه‌گذاری ملک خود نگیرند پروژه آغاز نمی‌شود.

بررسی همکاری مالکان با استفاده از چارچوب مفهومی کنش‌های جمعی

حال با توجه به چارچوب بیان شده در بالا برای تحلیل کنش‌های جمعی، شراکت در پروژه‌های بافت فرسوده منطقه ثامن مشهد را توصیف می‌کنیم.^۱ گرچه این داده‌ها به طور کامل نمی‌توانند مدل مفهومی ارایه در بخش قبل را بیوشانند اما به کمک این مدل مفهومی می‌توان داده‌های پراکنده را نظام‌مند کرد و نتایج روشنی از آن استخراج نمود. همان‌طور که گفتیم کنش‌های جمعی دارای دو عنصر اساسی هستند: همکاری و خیرجمعی. در اینجا همکاری مالکان به معنی قبول سرمایه‌گذاری در پروژه‌ای است که ملک آن‌ها در آن واقع شده است. همان‌طور که گفتیم تا زمانی

۱- داده‌های مورد استفاده در این بخش مربوط به سه تحقیق انجام شده در منطقه ثامن مشهد می‌باشد: اول، تحقیقی با عنوان "بررسی راه‌های جلب مشارکت مردمی برای نوسازی بافت قدیمی ضلع غربی طبرسی مشهد" که توسط دکتر حسین بهروان در سال ۱۳۸۷ انجام شده است. در این تحقیق با تمام ساکنان در دسترس (حدود دو سوم ساکنان) در ضلع غربی طبرسی که بخشی از بافت فرسوده منطقه ثامن است مصاحبه شده است که ۵۰۶ نفر بوده‌اند. ما از داده‌های مربوط به مالکان استفاده کردیم که ۲۷۶ مالک بوده‌اند. تحقیق دوم با عنوان "طرح جامع سنجش نیازهای شهروندان مشهد" با مسئولیت دکتر محسن نوغانی در سطح شهر مشهد انجام شده است که ما داده‌های مربوط به مالکان در منطقه ثامن استفاده کردیم که برابر ۴۳۶ نفر بوده‌اند. تحقیق سوم با عنوان "تدوین الگوهای جلب مشارکت مالکین در پروژه‌های طرح بهسازی و نوسازی بافت پیرامون حرم مطهر رضوی" در سال ۱۳۸۸ آغاز شده و در حال اجراست و ما از مصاحبه‌های انجام شده با مسئولین فعلی و قبلی بافت که در مرحله اول این تحقیق انجام شده، استفاده کردیم.

که تمام مالکان مشارکت را قبول نکنند پروژه آغاز نمی شود و بنابراین عدم تمایل به مشارکت حتی یک مالک می تواند پروژه را مسکوت بگذارد. این وابستگی تصمیم ها به یکدیگر موجب می شود که برخی مالکان ترجیح دهند سرنوشت ملک خود را از دیگران جدا کنند و تصمیم بگیرند ملک خود را بفروشند. در واقع مشکلات مربوط به به همکاری و نگرانی از همکاری نکردن دیگران موجب می شود که از کنش جمعی صرف نظر کنند. همچنین گرچه شهرداری و شرکت مسکن سازان اخیراً بسیار مشتاق به جلب مشارکت مردم بوده اند، اما تجربه های قبلی مردم از مداخله ندادن آنان در تصمیم گیری ها، احتمال تغییر در سیاست های شهرداری، و نیز احتمال تغییر در مدیریت شهرداری که می تواند منجر به تغییر کردن تمام سیاست ها شود موجب می شود که مالکان همواره احتمال دهند، طرف های دیگر شراکت از همکاری دست خواهند کشید. به همین خاطر آن ها در وهله اول خواهان حفظ ملک خود هستند و در وهله دوم خواهان فروش آن و دریافت نقدی بهاء می باشند (جدول شماره ۳).

جدول شماره ۳- میزان موافقت مالکان با گزینه های همکاری با طرح نوسازی (بهران ۱۳۸۷)

گزینه	درصد موافقین
دریافت ارزش ملک خود از ساختمان های جدید	۴۴/۸٪
شراکت با دیگران برای انجام یک پروژه مستقل	۲۲/۵٪
دریافت ارزش ملک به عنوان سهام یک پروژه	۱۵٪
دریافت نقدی بخشی از ارزش ملک و بقیه به صورت سهام	۱۱/۷٪
خرید سهام پروژه	۱۹/۲٪
دریافت نقدی ارزش ملک	۶۹/۱٪
بی تمایل به فروش یا تعویض ملک	۷۴٪

خیر جمعی موجود در این شراکت، منافع مربوط به افزایش املاک و ارزش آن ها است. در حالی که هم اکنون متوسط طبقات در منطقه کمتر از دو طبقه است، پروژه های حاشیه خیابان های اصلی مجازند تا حدود ۱۰ طبقه بنا کنند که بخش اصلی آن تجاری و اقامتی است.

منافع ساخت هر پروژه آن قدر است که از دیدگاه شهرداری هم برای سرمایه گذار و هم برای مالکان املاک بسیار جذاب خواهد بود. ولی شیوه تقسیم این منافع برای مالکان مبهم است. در برخی مواقع آن‌ها نگران اعمال نفوذ از سوی مالکان بزرگ‌تر یا ثروتمند تر یا سرمایه گذار برای کسب منافع بیشتر هستند. شیوه سهم بری و تعیین ارزش املاک هم مبهم است و خود موجب چالش است. جدول نشان می دهد که مالکان کمترین تمایل را برای شراکت و سهیم شدن با دیگران دارند.

در بررسی عوامل موثر بر کنش‌های جمعی به دو دسته عوامل اشاره شد: عوامل فردی و عوامل فرافردی. عوامل فردی، شامل دو دسته اجبارهای بیرونی و نیازهای درونی بودند. در مورد اجبارهای بیرونی، در حال حاضر در بافت نه اجبار متمرکز و نه اجبار نامتمرکز وجود ندارد. از یک سو شهرداری امکان اجبار مالکان به شراکت را ندارد و از سوی دیگر چون عدم تمایل به همکاری بسیار گسترده تر از تمایل به همکاری است، اجبارهای نامتمرکز از سوی دیگر مالکان هم وجود ندارد. اگر حتی تعداد اندکی از مالکان برای همکاری اقدام کنند و یک پروژه موفق شروع شود، آنگاه احتمال اشاعه همکاری وجود دارد اما در حال حاضر چنین نمونه ای وجود ندارد و حتی احتمالاً برعکس، مالکان یک‌دیگر را به عدم همکاری و حداکثر، فروش املاک خود ترغیب می کنند.

دسته نیازهای درونی شامل نیازهای ملموس و نیازهای ناملموس بود. داده‌ها نشان می دهند کسانی که وضعیت مالی بهتری دارند تمایل بیشتری به نوسازی دارند (در میان مالکان پروژه‌های طبرسی غربی دی سامرز برابر $0/20$ و معنی داری کمتر از یک صدم)، از سوی دیگر کسانی که رضایت بیشتری از زندگی در منطقه دارند کمتر برای نوسازی تمایل نشان می دهند (دی سامرز برابر $0/16$ - و معنی داری کمتر از ده صدم) (بهروان، ۱۳۸۷). در واقع کسانی که منابع مالی جایگزین دارند و نگران از دست رفتن منبع درآمد خود در طول زمان ساخت پروژه نیستند و نیز ملک آن‌ها یا سهم آن‌ها آن قدر قابل توجه است که فکر می کنند سود چشم‌گیری نصیب آن‌ها خواهد شد، تمایل بیشتری به همکاری دارند. و بر عکس کسانی که از درآمد و زندگی

فعلی خود در بافت راضی هستند و نیز توانایی مالی برای انتظار احتمالاً چندساله تا ساخته شدن پروژه ندارند تمایلی برای مشارکت ندارند.

جدول شماره ۴ نشان می دهد که نگرانی مالکان درباره منبع درآمد آن ها و نیز محل زندگی آن ها در زمان ساخت پروژه از مهم ترین مشکلات سد راه مشارکت آنان است. در واقع در اینجا آنچه اهمیت دارد ادراک کنش گر از میزان سودی که نصیب او خواهد شد و نیز توانایی او برای انتظار تا دریافت سود است. از سوی دیگر در میان نیازهای ناملموس، برجسته تر از بقیه احساس تعلق برخی مالکان به حضور در کنار حرم مطهر است (یوسفی، ۱۳۸۸). برای چنین مالکانی انتظار می رود گزینه مشارکت مطلوب تر از فروش باشد. همچنین تجربه های قبلی نشان داده است که مالکان معمولاً چندان رغبتی برای زندگی در آپارتمان ندارند. آن ها در حال حاضر اغلب در خانه های حیاط دار یا بخشی از این خانه ها زندگی می کنند، به طوری که در کل منطقه ثامن تنها حدود ۷/۷٪ مالکان ساکن آپارتمان هستند (نوغانی، ۱۳۸۷) و زندگی در آپارتمان را دلبپذیر نمی دانند (یوسفی، ۱۳۸۸).

جدول شماره ۴- دلایل عدم مشارکت مالکان از دیدگاه آنان (بهروان ۱۳۸۷)

درصد موافقان	دلیل عدم مشارکت
۵۴/۲٪	عدم اطلاع درباره چگونگی مشارکت
۷۴,۴٪	عدم درآمد در هنگام ساخت پروژه
۵۸/۶٪	نداشتن جایی برای زندگی در هنگام ساخت پروژه
۴۷/۶٪	عدم اعتماد میان مالکان
۴۱٪	نبود یک مدیر هماهنگ کننده
۵۹/۳٪	ترس از طولانی شدن پروژه
۴۷/۳٪	عدم وجود منابع مالی کافی برای انجام پروژه
۲۲/۷٪	نبود توانایی و تجربه برای انجام پروژه
۴٪	دیگر دلایل

در بررسی عوامل فرافردی دو دسته عوامل بیان شد: هنجارهای موید کنش جمعی و نیز احساس هویت جمعی. در مورد هنجارهای موید کنش جمعی می توان گفت که چنین

هنجارهایی در حال حاضر در بافت وجود ندارد. گرچه هم‌فکری و اشاعه اطلاعات در میان مردم وجود دارد، اما هیچ‌گونه فشار هنجاری برای حضور در شراکت وجود ندارد. در مورد هویت جمعی، به نظر می‌رسد اعتماد چندانی در میان مالکان وجود ندارد. به عنوان مثال در طبرسی غربی هنگامی که از آن‌ها خواسته شد یکی از مالکان را به عنوان معتمد خود برای رابطه با شهرداری معرفی کنند تنها ۵/۸٪ مالکان کسی را معرفی کردند (بهروان، ۱۳۸۷). همچنین حدود نیمی از آن‌ها بی‌اعتمادی مالکان به یک‌دیگر را یکی از دلایل عدم مشارکت آنان دانسته‌اند (جدول شماره ۴ را ببینید). سال‌ها حضور مالکان در محل، به طور متوسط ۲۵ سال (نوغانی، ۱۳۸۷)، موجب شده است که آنان یک‌دیگر را به خوبی بشناسند اما این چنین شناختی منجر به هویتی که تسهیل‌کننده مشارکت باشند نشده است. در طبرسی غربی گرچه نزدیک به نیمی از مالکان رضایت از هم‌محل‌های را بیشتر از متوسط داشته‌اند، اما اندکی بیش از همین مقدار، ۴۹/۴٪، معتقد بوده‌اند که اعتماد میان مالکان آنقدر نیست که به مشارکت آنان با هم کمک کند (بهروان، ۱۳۸۷). یک دلیل این امر شاید گوناگونی اقتصادی اجتماعی مالکان باشد.

در بررسی عوامل حافظ همکاری در کنش‌های جمعی، به نظارت متمرکز و نظارت نامتمرکز اشاره شد، این عوامل زمانی قابل بررسی هستند که کنش جمعی شکل گرفته باشد که در مورد ما چنین کنشی شکل نگرفته است. اجمالاً نظارت متمرکز که معطوف به جنبه‌های قانونی شراکت است از سوی اقتدار مرکزی اعمال می‌شود و نظارت نامتمرکز هم از سوی عموم شرکاء از طریق مجازات‌ها و پاداش‌های اجتماعی برای قاصران و همکاری‌کنندگان اعمال می‌شود.

یکی از مهم‌ترین عناصر در این تحلیل، رهیافت‌های کنش‌گران در حین کنش است چرا که به سیاست‌گذارانی که تلاش می‌کنند نظر مردم را درباره مشارکت در پروژه‌ها تغییر دهند کمک می‌کند، استراتژی درست را انتخاب کنند. ما دو رهیافت تقلید و محاسبه را بیان کردیم. به نظر می‌رسد که مالکان از هر دو این رهیافت‌ها استفاده می‌کنند. اما در زمانی که ابهام در قواعد مشارکت و تخصیص منافع وجود دارد، بیشتر کنش‌گران ترجیح می‌دهند از کنش‌گران

موفق پیروی کنند، چون محاسبه یا دشوار است یا غیرقابل اطمینان. در چنین شرایطی تجربه های موفق و ناموفق به سرعت اشاعه می یابند و کنش هایی همسان از سوی کنش گران مشاهده می شود. در حال حاضر در بافت فرسوده منطقه ثامن این موضوع به خوبی مشاهده می شود. ابهام در قواعد بازی مالکان را واداشته است که بهترین استراتژی را صبر بدانند. از آنجایی که کسانی که تعامل های بیشتری با شهرداری در گذشته داشته اند، تجربه خوبی نداشته اند، بسیاری از مالکان در حال حاضر کم کردن تعامل ها با شهرداری و شرکت عامل نوسازی را بر همکاری ترجیح می دهند. در کل منطقه ثامن مالکان معتقدند شهرداری در تصمیم گیری های خود اهمیت زیادی به نظر مردم نمی دهد. تنها ۸/۳٪ از مالکان معتقدند اهمیتی که شهرداری به نظر مردم می دهد بیشتر از متوسط است و ۳۸/۸٪ معتقدند این میزان کمتر از متوسط است. همچنین تنها ۱۷/۶٪ رضایت از عملکرد شهرداری را بیشتر از متوسط ارزیابی کرده اند.

جمع بندی

در این مقاله تلاش شد چارچوبی روشن برای بررسی کنش های جمعی ارائه شود. کنش های جمعی یکی از مهم ترین مباحث جامعه شناسی هستند در تحلیل آن ها ناگزیر با مساله حرکت از فرد به جمع و بررسی محصولات جمعی کنش های فردی رو به رو هستیم. در چارچوب ارائه شده کنش جمعی دارای دو ویژگی اصلی است: همکاری میان کنش گران و وجود نفع جمعی. همکاری لزوماً از سوی تمام کنش گران عضو جمع صورت نمی گیرد اما تعداد همکاری کنندگان باید آنقدر باشد که تولید خیر جمعی در گروه آغاز شود. خیر جمعی یا کالای مشترک محصول کنش جمعی است و میان کنش گران درگیر تقسیم می شود. برای خیر جمعی معمولاً دو ویژگی در نظر گرفته می شود، اول اینکه این خیر انحصاری نیست^۱ و

۱- Non-exclusive

شامل تمام اعضای جمع می‌شود حتی کسانی که قصور کرده‌اند و دوم اینکه کالای جمعی به طور پیوسته عرضه می‌شود^۱ و اضافه شدن به تعداد بهره‌برندگان از سهم دیگران نمی‌کاهد. اجبارهای بیرونی، چه آن‌هایی که از سوی نظام کنترل مرکزی گروه اعمال می‌شوند و چه آن‌هایی که به صورت نامتمرکز و داوطلبانه از سوی اعضای جمع اعمال می‌شوند می‌توانند فرد به کنش‌های جمعی رهنمون شوند. از سوی دیگر نیازهای کنش‌گر شامل نیازهای ملموس مانند منافع مادی و نیازهای ناملموس مانند ارضاء عاطفی می‌توانند برای انگیزه‌ای برای درگیری شدن در کنش جمعی باشند. عوامل فرافردی مانند وجود هویت جمعی و هنجارهایی که با کنش جمعی همراهی کنند امتیازی برای شکل‌گیری کنش‌های جمعی محسوب می‌شوند.

هنگامی که کنش جمعی شکل گرفت، برای نظارت بر عملکرد کنش‌گران، کنترل‌هایی به صورت متمرکز و غیر متمرکز صورت می‌گیرد. در هر دو نوع کنترل از طریق انگیزش‌هایی که در قالب مجازات و پاداش برای قاصران و همکاری کنندگان اعمال می‌شود، کنش‌گران تشویق به همکاری می‌شوند. کنش‌گران هم معمولاً با استفاده از دو رهیافت محاسبه و تقلید الگوهای موفق به انتخاب استراتژی و کنش می‌پردازند.

بررسی مورد شراکت مالکان برای یک‌پارچه‌سازی املاک در بافت فرسوده منطقه ثامن با این چارچوب نقاط توانست دانسته‌های پراکنده درباره این بافت را در چارچوبی منسجم قرار دهد و نشان دهد که در کدام بخش‌ها ضعف و ابهام بیشتری وجود دارد. در پروژه‌هایی که بافت فرسوده ثامن قرار است سازماندهی شوند، مشکل اساسی اولیه ابهام در میزان منافع، شیوه تقسیم آن‌ها، اطمینان از تحقق آن‌ها و نیز اعتماد طرف‌های شریک به یک‌دیگر از جهت همکاری است. رفع این ابهامات می‌تواند شروط ضروری برای شکل‌گیری کنش جمعی اقتصادی شراکت را محقق سازد.

۱- Jointness of supply

فهرست منابع

- شرکت عمران و مسکن سازان ثامن (۱۳۸۵): «طرح نوسازی و بهسازی بافت مرکزی شهر مشهد»، مشهد.
- بهروان، حسین (۱۳۸۷): «بررسی راه های جلب مشارکت مردمی برای نوسازی بافت قدیمی ضلع غربی طبرسی مشهد»، دانشگاه فردوسی مشهد.
- نوغانی، محسن (۱۳۸۷): «پیمایش طرح جامع سنجش نیازهای شهروندان مشهد»، دانشگاه فردوسی مشهد.
- یوسفی، علی (۱۳۸۸): «تدوین الگوهای جلب مشارکت مالکین در پروژه های طرح بهسازی و نوسازی بافت پیرامون حرم مطهر رضوی»، دانشگاه فردوسی مشهد.
- Agrawal, A. and S. Goyal (۲۰۰۱): "Group size and collective action - Third-parts monitoring in common-pool resources." *Comparative Political Studies* ۳۴:۶۳-۹۳.
- Axelrod, Robert (۱۹۸۴): *The Evolution of Cooperation*: Basic Books.
- Bandiera, O., I. Barankay, and I. Rasul (۲۰۰۵) "Cooperation in collective action." *Economics of Transition* ۱۳:۴۷۳-۴۹۸.
- Berejikian, J. (۱۹۹۲): "Revolutionary Collective Action And The Agent-Structure Problem." *American Political Science Review* ۸۶:۶۴۷-۶۵۷.
- Bonacich, P. (۱۹۸۷): "Communication-Networks And Collective Action." *Social Networks* ۹:۳۸۹-۳۹۶.
- Brown, J. S. and T. L. Vincent (۲۰۰۸): "Evolution of cooperation with shared costs and benefits." *Proceedings of the Royal Society B-Biological Sciences* ۲۷۵:۱۹۸۵-۱۹۹۴.
- Carney, M. G. (۱۹۸۷): "The Strategy And Structure Of Collective Action." *Organization Studies* ۸:۳۴۱-۳۶۲.
- Chan, E. (۱۹۹۹): "Sacredness and the ritual process in collective action: The ۱۹۸۹ Chinese student movement." *Bulletin of Concerned Asian Scholars* ۳۱:۳-۱۲.

Chong, D. (۱۹۹۲): "Social Incentives And The Preservation Of Reputation In Public-Spirited Collective Action." *International Political Science Review* ۱۳:۱۷۱-۱۹۸.

Chwe, M. S. Y. (۱۹۹۹): "Structure and strategy in collective action." *American Journal of Sociology* ۱۰۵:۱۲۸-۱۵۶.

Coleman, J. S. (۱۹۹۰): *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: harvard University Press.

Dasgupta, A. and V. A. Beard (۲۰۰۷): "Community driven development, collective action and elite capture in Indonesia." *Development and Change* ۳۸:۲۲۹-۲۴۹.

Drury, J. and S. Reicher. (۲۰۰۰): "Collective action and psychological change: the emergence of new social identities." *Br J Soc Psychol* ۳۹ Pt ۴:۵۷۹-۶۰۴.

Edel, M. (۱۹۷۹): "Collective Action, Marxism, And The Prisoners-Dilemma." *Journal of Economic Issues* ۱۳:۷۵۱-۷۶۱.

Ellison, G. and G. Martin (۲۰۰۰): "Policing, collective action and social movement theory: the case of the Northern Ireland civil rights campaign." *Br J Sociol* ۵۱:۶۸۱-۹۹.

Elster, J. (۱۹۸۵) "Rationality, Morality, And Collective Action." *Ethics* ۹۶:۱۳۶-۱۵۵.

Elster, J. (۱۹۸۹): "Social Norms And Economic-Theory." *Journal of Economic Perspectives* ۳:۹۹-۱۱۷.

Esteban, J. and D. Ray (۲۰۰۱): "Collective action and the group size paradox." *American Political Science Review* ۹۵:۶۶۳-۶۷۲.

Gintis, Herbert (۲۰۰۹): *The Bounds of Reason: Game Theory and the Unification of the Behavioral Sciences*. Princeton and Oxford: Prenceton Univerisity Press

Gould R. V. (۱۹۹۳): "Collective Action And Network Structure." *American Sociological Review* ۵۸:۱۸۲-۱۹۶.

Hartanto, H., M. C. B. Lorenzo, and A. L. Frio. (۲۰۰۲) "Collective action and learning in developing a local monitoring system." *International Forestry Review* ۴:۱۸۴-۱۹۵.

Heckathorn, D. D. (۱۹۹۳): "Collective Action And Group Heterogeneity - Voluntary Provision Versus Selective Incentives." *American Sociological Review* ۵۸:۳۲۹-۳۵۰.

- Heckathorn, D. D. (۱۹۹۶): "The dynamics and dilemmas of collective action." *American Sociological Review* ۶۱:۲۵۰-۲۷۷.
- Hodge, I. and S. McNally (۲۰۰۰): "Wetland restoration, collective action and the role of water management institutions." *Ecological Economics* ۳۵:۱۰۷-۱۱۸.
- Hurley, S. L. (۱۹۹۱): "Newcomb Problem, Prisoners-Dilemma, And Collective Action." *Synthese* ۸۶:۱۷۳-۱۹۶.
- Innes, J. E. (۱۹۹۵) "Leadership For The Common Good - Tackling Public Problems In A Shared-Power World - Bryson, Jm, Crosby, Bc." *Journal of Planning Education and Research* ۱۴:۱۴۰-۱۴۳.
- Kahan, D. M. (۲۰۰۲): "Reciprocity, collective action, and community policing." *California Law Review* ۹۰:۱۵۱۳-۱۵۳۹.
- Kahan, D. M. (۲۰۰۳): "The logic of reciprocity: Trust, collective action, and law." *Michigan Law Review*. ۱۰۳-۱۰۲:۷۱
- Kahn, A., H. Lamm, and R. Nelson (۱۹۷۷) "Preferences for an Equal or Equitable Allocator" *Journal of Personality and Social Psychology*:۳۵: ۸۳۷-۴۴.
- Kanazawa, S. (۲۰۰۰): "A new solution to the collective action problem: The paradox of voter turnout." *American Sociological Review* ۶۵:۴۳۳-۴۴۲.
- Kawakami, K. and K. L. Dion. (۱۹۹۵): "Social Identity And Affect As Determinants Of Collective Action - Toward An Integration Of Relative Deprivation And Social Identity Theories." *Theory & Psychology* ۵:۵۵۱-۵۷۷.
- Kitts, J. A. (۲۰۰۶): "Collective action, rival incentives, and the emergence of antisocial norms." *American Sociological Review* ۷۱:۲۳۵-۲۵۹.
- Klandermans, B., J. M. Sabucedo, M. Rodriguez, and M. de Weerd (۲۰۰۲): "Identity processes in collective action participation: Farmers' identity and farmers' protest in the Netherlands and Spain." *Political Psychology* ۲۳:۲۳۵-۲۵۱.
- Knoke, D. (۱۹۸۸): "Incentives in Collective Action Organizations." *American Sociological Review* ۵۳:۳۱۱-۳۲۹.
- Lepgold, J. (۱۹۹۸): "NATO's post-Cold War collective action problem." *International Security* ۲۳:۷۸-۱۰۶.
- Lim, A. (۲۰۰۸): "Transnational Feminist Practices in Hong Kong: Mobilisation and Collective Action for Sex Workers' Rights." *Asia Pacific Journal of Anthropology* ۹:۳۱۹-۳۳۱.
- Lubell, M. and J.T. Scholz. (۲۰۰۱) "Cooperation, reciprocity, and the collective-action heuristic." *American Journal of Political Science* ۴۵:۱۶۰-۱۷۸.

Macy, M. W. (۱۹۹۱): "Chains of Cooperation - Threshold Effects in Collective action." *American Sociological Review* ۵۶:۷۳۰-۷۴۷.

Mahoney, Paul G. and Chris W. Sanchirico (۲۰۰۱): "Competing Norms and Social Evolution: Is the Fittest Norm Efficient?" *The University of Pennsylvania Law Review* ۱۴۹, ۶: ۲۰۲۷-۲۰۶۲.

Marshall, G. R. (۲۰۰۴): "Farmers cooperating in the commons? A study of collective action in salinity management." *Ecological Economics* ۵۱:۲۷۱-۲۸۶.

Marwell, G., P. E. Oliver, and R. Pahl (۱۹۸۸): "Social Networks and Collective Action - a Theory of the Critical Mass .۳." *American Journal of Sociology* ۹۴:۵۰۲-۵۳۴.

Nabers, D. (۲۰۰۶): Culture and collective action - Japan, Germany and the United States after ۱۱ September ۲۰۰۱." *Cooperation and Conflict* ۴۱:۳۰۵-۳۲۶.

Nelson, J. A., M. Liss, M. J. Erchull, M. M. Hurt, L. R. Ramsey, D. L. Turner, and M. E. Haines (۲۰۰۸): "Identity in action :Predictors of feminist self-identification and collective action." *Sex Roles* ۵۸:۷۲۱-۷۲۸.

Oliver, P. (۱۹۸۰): "Rewards and Punishments as Selective Incentives for Collective Action - Theoretical Investigations." *American Journal of Sociology* ۸۵:۱۳۵۶-۱۳۷۵.

Oliver, P. E. (۱۹۹۳): "Formal Models of Collective Action." *Annual Review of Sociology* ۱۹:۲۷۱-۳۰۰.

Olson, Mancur (۱۹۶۵): *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press.

Ones, U. and L. Putterman (۲۰۰۷): "The ecology of collective action: A public goods and sanctions experiment with controlled group formation." *Journal of Economic Behavior & Organization* ۶۲:۴۹۵-۵۲۱.

Opp, K. D. (۱۹۸۶): "Soft Incentives and Collective Action - Participation in the Antinuclear Movement." *British Journal of Political Science* ۱۶:۸۷-۱۱۲.

Ostrom, E. (۲۰۰۰): "Collective action and the evolution of social norms." *Journal of Economic Perspectives* ۱۴:۱۳۷-۱۵۸.

Pahl, R., G. Marwell, and P. E. Oliver (۱۹۹۱): "Reach and Selectivity as Strategies of Recruitment for Collective Action - A Theory of the Critical Mass .۵." *Journal of Mathematical Sociology* ۱۶:۱۳۷-۱۶۴.

Sako, M. (۱۹۹۶): "Suppliers' associations in the Japanese automobile industry: Collective action for technology diffusion." *Cambridge Journal of Economics* ۲۰:۶۵۱-۶۷۱.

Schneider, F. and W. W. Pommerehne. (۱۹۸۱): "Free Riding and Collective Action - An Experiment in Public Microeconomics." *Quarterly Journal of Economics* ۹۶:۶۸۹-۷۰۴.

Schofield, N. (۱۹۷۵): "Game Theoretic Analysis of Olsons Game of Collective action." *Journal of Conflict Resolution* ۱۹:۴۴۱-۴۶۱.

Schofield, N. (۱۹۷۷): "Dynamic-Games of Collective Action." *Public Choice* ۳۰:۷۷-۱۰۵.

Siegeļ D. A. (۲۰۰۹): "Social Networks and Collective Action." *American Journal of Political Science* ۵۳:۱۲۲-۱۳۸.

Swanson, G. E. (۱۹۹۲): "Doing Things Together - Some Basic Forms of Agency and Structure in Collective Action and Some Explanations." *Social Psychology Quarterly* ۵۵:۹۴-۱۱۷.

Szilagyi, M. N. (۲۰۰۰): "Quantitative relationships between collective action and Prisoners' Dilemma." *Systems Research and Behavioral Science* ۱۷:۶۵-۷۲.

Thogersen, John. (۲۰۰۸): "Social Norms and Cooperation in Real-life Social Dilemmas." *Journal of Economic Psychology*:۲۹: ۴۵۸-۴۷۲.

Tropp, L. R. and A. C. Brown (۲۰۰۴): "What benefits the group can also benefit the individual: Group-enhancing and individual-enhancing motives for collective action." *Group Processes & Intergroup Relations* ۷:۲۶۷-۲۸۲.

Tuomela, R. (۱۹۹۲): "On the Structural Aspects of Collective Action and Free-riding." *Theory and Decision* ۳۲:۱۶۵-۲۰۲.

van Zomeren, M., T. Postmes, and R. Spears (۲۰۰۸): "Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives." *Psychological Bulletin* ۱۳۴:۵۰۴-۵۳۵.

Vincent, C. (۱۹۹۶): "Parent empowerment? Collective action and inaction in education." *Oxford Review of Education* ۲۲:۴۶۵-۴۸۲.

Werther, W. B., Jr. and C. A. Lockhart (۱۹۷۷): "Collective action and cooperation in the health professions." *J Nurs Adm* ۷:۱۳-۹.

White, T. A. and C. F. Runge (۱۹۹۴): "Common Property and Collective Action Lessons from Cooperative Watershed Management in Haiti." *Economic Development and Cultural Change* ۴۳:۱-۴۱.

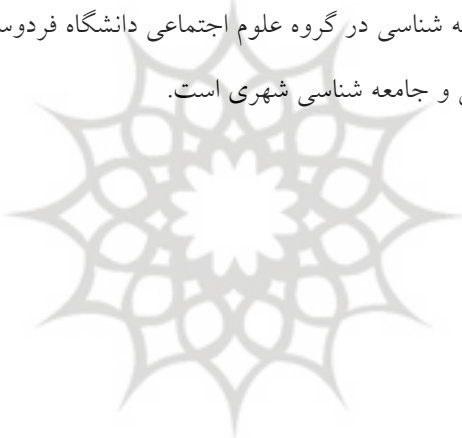
علاق و گرایش پژوهشی

احمدرضا اصغرپور، دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه در دانشگاه فردوسی مشهد است. علاق پژوهشی او جامعه‌شناسی اقتصادی و جامعه‌شناسی تجربی است.

حسین بهروان دانشیار جامعه در گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد است. علاق پژوهشی او جامعه‌شناسی توسعه، جامعه‌شناسی شهری و روش‌های تحقیق است.

محسن نوغانی، استادیار جامعه‌شناسی در گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد است. علاق پژوهشی او جامعه‌شناسی آموزش و پرورش و روش‌های تحقیق است.

علی یوسفی استادیار جامعه‌شناسی در گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد است. علاق پژوهشی او جامعه‌شناسی دین و جامعه‌شناسی شهری است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی